

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.37>

РОЗДУМИ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ ЧАСТИНИ 6 СТАТТІ 615 КПК УКРАЇНИ СТОСОВНО АВТОМАТИЧНОГО ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Костюченко О.Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідуюча кафедрою кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-2243-1173>
e-mail:1966lkos@gmail.com*

Костюченко О.Ю. Роздуми щодо конституційності положень частини 6 статті 615 КПК України стосовно автоматичного продовження строку тримання під вартою в умовах дії воєнного стану.

У даній публікації у зв'язку з розглядом на даний час Конституційним Судом України провадження щодо конституційності частини шостої статті 615 КПК України наведена позиція авторки з цього питання. Вбачається, що в умовах дії воєнного стану внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України внесення змін до частини 6 статті 615 КПК України (редакції Закону № 2111-IX від 03 березня 2022) фактично призвело до відступу від певних конвенційних зобов'язань України та конституційних приписів в частині реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні, оскільки частиною 6 статті 615 КПК України передбачено позасудову процедуру вирішення питання про продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо обвинуваченого, зокрема: «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці», що на думку авторки статті не відповідає статті 3, частині першій та другій статті 8, частині першій статті 29, частині першій та другій статті 55, частині першій статті 59, частині другій статті 63, частині першій та другій статті 64, частині першій-третьій статті 129 Конституції України. Вбачається, що питання продовження тримання під вартою обвинуваченого може бути вирішено лише судом у судовому засіданні з ухваленням справедливого, обґрунтованого та мотивованого процесуального рішення (винесення ухвали). Таким чином положення частини шостої статті 615 КПК України доречно визнати неконституційними. Остаточою на це питання має вирішити Конституційний Суд України.

Ключові слова: воєнний стан, кримінальне провадження, запобіжні заходи, продовження тримання під вартою, право на свободу та особисту недоторканність, судовий розгляд, судові рішення.

Kostiuchenko O. Reflections on the constitutionality of the provisions of Part 6 of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the automatic extension of the term of detention under martial law.

In this publication, in connection with the consideration by the Constitutional Court of Ukraine of proceedings on the constitutionality of part six of Article 615 of the CPC of Ukraine, the author's position on this issue is given. It seems that under martial law, as a result of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, amendments to part 6 of Article 615 of the CPC of Ukraine (as amended by Law No. 2111-IX of March 3, 2022) actually led to a deviation from certain conventional obligations of Ukraine and constitutional provisions regarding the exercise of the right to liberty and personal inviolability of a person in criminal proceedings, whereas part 6 of Article 615 of CPC of Ukraine provides for an out-of-

court procedure for resolving the issue of extending the term of preventive measure in the form of detention in respect of the accused, in particular: “in case of expiration of the term of validity of the court ruling on remand in custody and it is impossible for the court to consider the issue of extending the term of detention in custody in accordance with the procedure established by this Code, the chosen measure of restraint in the form of detention in custody is considered extended until the relevant issue is resolved by the court, but not more than two months”, which, in the opinion of the author of the article, does not correspond to Article 3, part one and two of Article 8, part one of Article 29, part one and two of Article 55, part one of Article 59, part two of Article 63, part one and two of Article 64, part one to three of Article 129 of the Constitution of Ukraine. It seems that the issue of continuing the accused’s detention can only be resolved by a court at a court hearing with a fair, justified and motivated procedural decision (ruling). Thus, the provisions of part six of Article 615 of the CPC of Ukraine should be declared unconstitutional. Finally, this issue should be decided by the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: martial law, preventive measures, continued detention, right to freedom and personal integrity, trial, court decision.

Постановка проблеми. Питання реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні після введення воєнного стану в Україні у зв’язку із повномасштабною збройною агресією російської федерації 24 лютого 2022 р. та змінами, внесеними Законом України від 3 березня 2022 року № 2111-IX до частини 6 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі за текстом КПК України) [1] становить важливу проблему правового регулювання та правозастосування. Конституційний Суд України здійснює провадження у справі за конституційною скаргою Оніщенко Руслана Ілліча щодо відповідності Конституції України [2] (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (у редакції Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув’язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2111-IX) [3, 4]. Відповідно до оспорюваної норми у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому КПК України порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці. З даного питання автором статті був направлений до Конституційний Суд України Науковий висновок, який використовується у даній статті [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику забезпечення реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні та застосування запобіжних заходів в умовах правового режиму воєнного стану в Україні досліджували науковці: Гловюк І., Дроздов О., Завтур В., Рогальська В., Тетерятник Г., Фоміна Т. та інші.

Метою статті є: висвітлення бачення автором відповіді на питання щодо відповідності положень частини шостої статті 615 КПК України статті 3, частині першій та другій статті 8, частині першій статті 29, частині першій та другій статті 55, частині першій статті 59, частині другій статті 63, частині першій та другій статті 64, частині першій-третьій статті 129 Конституції України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Кримінальне провадження повинно здійснюватися з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого саме людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 3, частина перша статті 8 Конституції України та частина перша статті 8 КПК України). Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (частина 2 статті 8 КПК України). Крім того, Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (частина 5 статті 9 КПК України).

Зі змісту положень статті 2 КПК України вбачається, що завданням кримінального провадження перш за все є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та застосування належної правової процедури, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Під час дії правового режиму воєнного стану згідно частини 1 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [6] та частини 1 статті 15 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод [7] держава має право на відступ від окремих міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав людини, але із певними застереженнями – тільки в такій мірі, в якій це продиктовано гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом.

Згідно зі статтею 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи й установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України й законами України. Відповідно до статті 26 цього Закону скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [8]. Конституція України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (стаття 55). Офіційне тлумачення частини першої статті 55 надане у Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від 25 грудня 1997 р., що «кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене» [9].

Слід наголосити, що *згідно зі статтею 64 Основного Закону України права на свободу та особисту недоторканність, передбачені статтею 29 Конституції України не можуть бути обмежені навіть в умовах дії воєнного або надзвичайного стану. Аналіз цієї норми дає можливість зробити висновок, що рішенням суду про тримання під вартою повинно бути не формальним, а вмотивованим і ухваленим з врахуванням підстав та порядку передбаченим Главою 18 КПК України «Запобіжні заходи, затримання особи».* Проте використання у частині 6 статті 615 КПК України словосполучення «вважається продовженим», як справедливо вважають науковці, вказує на те, що продовження строку дії запобіжного заходу повинно відбуватися автоматично, в силу закону [10]. Вбачається, що *чинна редакція частини 6 статті 615 КПК України щодо автоматичного продовження строку тримання під вартою в умовах дії воєнного стану фактично призводить до відступу від зазначених конституційних приписів в частині реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні.* Слід визнати, що *правове регулювання у частині 6 статті 615 КПК України здійснено за допомогою нечіткого правового формулювання (оцінного поняття) – «неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку»,* що викликає певні труднощі у правозастосуванні, пов'язані з усвідомленням правового змісту й обсягу судової дискреції. В цьому випадку можливо говорити і про *недотримання принципу «якості закону»,* на який у своєму рішенні «J.N проти Великобританії» від 19 травня 2016 року звертає увагу Європейський суд з прав людини (далі за текстом – ЄСПЛ) та зазначає, що *«позбавлення волі допускається на підставі норми національного законодавства, яке повинно бути достатньою мірою доступним і чітким, а практика його застосування має бути передбачуваною. Фактори, що мають значення для оцінки «якості закону» (які в деяких випадках називаються «гарантіями проти свавілля»), включають наявність чітких правових положень щодо порядку прийняття рішення про тримання під вартою, продовження строку тримання під вартою та встановлення граничних строків для тримання під вартою; та наявність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого заявник може оскаржити «законність» та «тривалість» тримання під вартою»* [11]. Як зазначено у абзаці третьому підпункту 2.1. пункту 2 рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016: *«Обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права»* [12]

На необхідності достатнього обґрунтування продовження строку тримання під вартою звертає увагу ЄСПЛ і в рішенні від 10 червня 2008 р. у справі «Тасе проти Румунії», що *«обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, яким він є, повинно бути переконливо наведено*

державою, а квазіавтоматичне продовження такого періоду суперечить гарантіям, встановленим у пункті 3 статті 5 Конвенції» (п. 40) [13]. У рішенні від 15 грудня 2016 р. в справі «Ігнатів проти України» ЄСПЛ нагадує, що пункт 4 статті 5 Конвенції передбачено, що «суд без зволікань встановлює законність тримання під вартою. Ця вимога складається з двох аспектів: по-перше, можливість ініціювати судовий перегляд законності тримання під вартою має бути забезпечена невдовзі після взяття особи під варту і за необхідності через розумні періоди часу в подальшому. По-друге, такий перегляд має здійснюватися з належною сумлінністю» (п. 45) [14]. Крім того, у рішенні ЄСПЛ від 28 жовтня 2018 р. у справі «С., В. і А. проти Данії» звертається увага (п. 92), що «відсутність або недостатність обґрунтування в рішеннях про тримання під вартою є одним з елементів, який враховується ЄСПЛ при оцінці законності тримання під вартою згідно з частині 1 статті 5 Конвенції» [15]. У рішенні від 21 березня 2022 р. у справі «Сташайтіс проти Литви», ЄСПЛ зазначає, що «відсутність будь-яких підстав у рішеннях судових органів, які санкціонують тримання під вартою протягом тривалого періоду часу, може бути несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у частині 1 статті 5 Конвенції» [16]. Вбачається, що питання продовження тримання під вартою може бути вирішено лише судом у судовому засіданні з ухваленням справедливого, обґрунтованого та мотивованого процесуального рішення (постановлення ухвали). [17, 18]

Слід звернути увагу, що положення частини 6 статті 615 КПК України фактично суперечать положенням інших норм КПК України, зокрема, частині 1 статті 197 КПК: «строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістьдесяти днів». На підставі частини 1 статті 203 КПК України: «ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому цим Кодексом».

Відповідно до частини другої статті 63 Конституції України підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. У свою чергу, у КПК України законодавець передбачив (деталізував), що право на захист полягає у наданні можливостей підозрюваному, обвинуваченому надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК (частина перша статті 20 КПК України). Фактично положення частини шостої статті 615 КПК України суперечить частині другій статті 63 Конституції України, оскільки передбачають автоматичну позасудову процедуру продовження дії найбільш суворого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, внаслідок чого, сторона захисту позбавлена можливості реалізації процесуальних прав, що складають сутність права на захист в розумінні вищенаведених норм права.

Проблему продовження строку тримання під вартою слідчим суддею та судом судова практика бачить наступним шляхом: «ураховуючи об'єктивні обставини, як виняток, можна допускати розгляд клопотань щодо запобіжних заходів без участі підозрюваного, з належною мотивацією такої процедури розгляду» (пункт 7 абзацу другого Листа Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»). Ця позиція знайшла своє втілення у законодавстві після внесення змін до частини другої статті 336 КПК України згідно із Законом № 2201-ІХ від 14.04.2022, зокрема, в умовах воєнного стану суд отримав право прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, навіть якщо він проти цього заперечує. Існує також позиція, що у період дії воєнного стану з метою забезпечення розумних строків кримінального провадження, а також для збереження життя та здоров'я учасників кримінального провадження допустимим може бути запровадження розгляду питання щодо застосування запобіжних заходів і у порядку письмового провадження.

Законодавець визначив, що ухвала суду про продовження строку тримання під вартою, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, може бути оскаржена в апеляційному порядку (частина четверта статті 331 КПК України). Процедура розгляду апеляційної скарги на ухвалу про продовження тримання під вартою визначена нормою статті 422-1 КПК України. Однак, застосування норми частини шостої статті 615 КПК України унеможливує подання апеляційної скарги щодо продовження тримання під вартою та її розгляд апеляційним судом, оскільки таке рішення судом не ухвалюється і, фактично, відбувається автоматичне продовження строку тримання під вартою без судової процедури та без ухвалення обґрун-

тованого та мотивованого судового рішення про продовження застосування запобіжного заходу за правилами статті 331 та глави 18 КПК.

Розглядаючи питання забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, Конституційний Суд України зазначив, що реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної і касаційної інстанцій; перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина (абзац 3 п.п. 3.1 пункту 3 рішення від 11 грудня 2007 р. № 11-рп/2007). [19] Також, Конституційний Суд України бере до уваги Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 27 вересня 2006 року № Res (2006) 13 державам-членам щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, умов, в яких воно має відбуватися, та про заходи забезпечення гарантій проти зловживань, якими визначено детальні стандарти щодо права на оскарження, що «18. будь-яка особа, що її утримують під вартою, як і будь-хто, щодо кого ухвалюється рішення стосовно продовження такого утримання або стосовно альтернативних заходів, повинна мати право оскаржити таке рішення та по ухваленні цього рішення повинна бути поінформованою про наявність такого права. Утримувана під вартою особа повинна мати самостійне право невідкладно звернутись до суду в питанні правомірності утримання її під арештом. Це право може бути забезпечено у спосіб періодичного перегляду питання про утримання під вартою, що дозволяє порушити будь-яку проблему, пов'язану з таким зверненням». [20]

Конституційний суд України послідовно дотримувався позиції про неприпустимість і неконституційність позасудових процедур застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні. Так, визнано неконституційним положення третього речення частини третьої статті 315 КПК України. Зазначена норма кримінального процесуального права передбачала, що за відсутності клопотань сторін кримінального провадження щодо обрання, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, включаючи запобіжні заходи, застосування таких заходів вважалось продовженням. Тобто, аналогічно до норми частини шостої статті 615 КПК України (в редакції закону № 2111-IX) норма третього речення частини третьої статті 315 КПК України містила можливість автоматичного продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Конституційний Суд України зазначив, що не відповідає Конституції України положення третього речення частини третьої статті 315 КПК України, оскільки, серед іншого, автоматичне продовження запобіжного заходу порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків за статтею 177 КПК, які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції (абзац дев'ятий пункту п'ятого мотивувальної частини рішення від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017). [21].

Вбачається, що застосування норми частини шостої статті 615 КПК України порушило право особи, гарантоване частиною першою-третьою статті 129 Конституції України, а саме, право на розгляд справи незалежним судом з дотриманням основоположних принципів кримінального судочинства.

Більше того, з огляду на мотиви та аргументи, викладені вище, частина шоста статті 615 КПК України суперечить положенням статті 3 та частини першої – другої статті 8 Конституції України. Застосування частини шостої статті 615 КПК порушує права, гарантовані зазначеними нормами Конституції України, оскільки суперечить самій сутності принципу верховенства права.

Висновки. Вбачається, що в умовах дії воєнного стану внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України внесення змін до частини 6 статті 615 КПК України (редакції Закону № 2111-IX від 03 березня 2022 р.) фактично призвело до відступу від певних конвенційних зобов'язань України та конституційних приписів в частині реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні, оскільки частиною 6 статті 615 КПК України передбачено позасудову процедуру вирішення питання про продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо обвинуваченого, зокрема: «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженням до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці», що на думку авторки статті не відповідає статті 3, частині першій та другій статті 8, частині першій статті 29, частині першій та другій статті 55, частині першій статті 59, частині другій статті 63, частині першій та другій статті 64, частині першій-третьій статті 129 Конституції України. Вбачається, що питання продовження тримання під вартою обви-

нуваченого може бути вирішено лише судом у судовому засіданні з ухваленням справедливого, обґрунтованого та мотивованого процесуального рішення (винесення ухвали). Таким чином положення частини шостої статті 615 КПК України доречно визнати неконституційними. Остаточо на це питання має вирішити Конституційний Суд України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний к... / від 13.04.2012 № 4651-VI (rada.gov.ua) (дата звернення: 03.02.2023).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.02.2023).
3. Конституційна скарга Оніщенко Руслана Ілліча 18/205 від 20.10.2022 щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України в редакції Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 03 березня 2022 року № 2111-І. <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-oprasyuvannya-38> (дата звернення: 03.02.2023).
4. 5 липня. Порядок денний засідань КСУ (затверджений). Відбулися засідання сенатів та колегій Суду <https://ccu.gov.ua/novyna/5-lypnya-poryadok-dennyu-zasidan-ksu-zatverdzhenu-vidbulysya-zasidannya-senativ-ta-kolegiu> (дата звернення: 07.07.2023).
5. Науковий висновок щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України завідуючою кафебри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к.ю.н., доц. Костюченко О.Ю. від 07.02.2023 р.
6. Міжнародний пакт про громадянські і по... / від 16.12.1966 (rada.gov.ua) (дата звернення: 03.02.2023).
7. Конвенція про захист прав людини і осн... / від 04.11.1950 (rada.gov.ua) (дата звернення: 03.02.2023).
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
9. Рішення Конституційного Суду № 9-зп від 25 грудня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
10. Гловук І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 30 грудня 2022. С. 40-41. URL: https://www.researchgate.net/publication/366684199_Glovuk_I_Droz dov_O_Teteratnik_G_Fomina_T_Rogalska_V_Zavtur_V_Osoblivij_rezim_dosudovogo_rozsliduvanna_sudovogo_rozgladu_v_umovah_voennogo_stanu_naukovo-prakticnij_komentar_Rozdilu_IX-1_Kriminalnogo_pr (дата звернення: 03.02.2023).
11. Рішення ЄСПЛ «J.N проти Великобританії» від 19 травня 2016 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-162855%22%5D%7D> (дата звернення: 03.02.2023).
12. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#n17> (дата звернення: 03.02.2023).
13. Рішення ЄСПЛ від 10 червня 2008 року у справі «Тасе проти Румунії» URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-86861%22%5D%7D> (дата звернення: 03.02.2023).
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Ігнатов проти України» від 15 грудня 2016 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-192743%22%5D%7D> (дата звернення: 03.02.2023).
15. Рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 2018 року у справі «С. В. і А. проти Данії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187391%22%5D%7D> (дата звернення: 03.02.2023).
16. Рішення ЄСПЛ від 21 березня 2022 року у справі «Штайтгіс проти Литви». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60337%22%5D%7D> (дата звернення: 03.02.2023).

17. Костюченко О.Ю. Питання реалізації в умовах воєнного стану права особи на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні / Актуальні питання розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та мирної розбудови: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (5 травня 2023 року): ел. збірник. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 557–559.
18. Костюченко О.Ю. Реалізація права на свободу та особисту недоторканність особи в умовах дії воєнного стану в Україні / Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 липня 2022 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. – 150–154.
19. Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 р. № 11-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
20. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
21. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року № 1-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (дата звернення: 03.02.2023).